

EVALUATION OF THE SIMILARITY AND DIFFERENCES OF AYASOFIA BUILDINGS IN TURKEY

Aleyna KARAHALİLOĞLU*
Doç. Dr. Funda KURAK AÇICI**1

**Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

Abstract

Since ancient times, different civilizations that have contained Turkey, has many historic buildings carry the traces of this civilization. These structures have different functions and most of them are churches. Since the churches have a religious value, they were built solid and durable, so they have been preserved until today. Today, the value of the ongoing protection of church buildings, structures belonging to Byzantine Hagia Sophia church as Turkey's possible to see around. Turkey Hagia Sophia church is located at 9 units, two of them in Istanbul, while others Edirne, Kırklareli, Trabzon, Gumushane, Zonguldak, Bitlis and Iznik. Among these churches, the Great Hagia Sophia in Istanbul is better known, and others, including the Little Hagia Sophia, are not well known in the same city. In this context, in this study, after evaluating the similarities and differences of the Hagia Sophia structures through their current status, the Little Hagia Sophia structure, which is separated from the others, is discussed in detail. Within the scope of the study, literature research about Hagia Sophia structures in Turkey is made and the architectural features of the structures are revealed. Especially from these structures; It has been seen that the studies on the architecture of the Little Hagia Sophia in Istanbul are in the minority. For this reason, in this study, Little Hagia Sophia is evaluated in more detail in order to contribute to the literature and to reveal the value of the building. In the light of the data and analyzes obtained as a result of the study, it is anticipated that the study will guide the studies on the subject.

Keywords: Hagia Sophia structures, Little Hagia Sophia Mosque, Mosque, Church.

TÜRKİYE' DE BULUNAN AYASOFYA YAPILARININ BENZERLİK ve FARKLILIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet

Eski devirlerden beri farklı medeniyetleri barındırmış olan Türkiye, bu medeniyetlerin izlerini taşıyan birçok tarihi yapıya sahiptir. Bu yapılar farklı işlevlerde olup birçoğunu kiliseler oluşturmaktadır. Kiliseler, dini bir değere sahip oldukları için sağlam ve dayanıklı yapılmış bu sayede günümüze kadar korunabilmişlerdir. Günümüzde değerini korumaya devam eden kilise yapılarından, Bizans dönemine ait yapılar olarak Ayasofya kiliselerini Türkiye'nin dört bir yanında görmek mümkündür. Türkiye'de 9 tane Ayasofya kilisesi bulunmakta olup bunlardan ikisi İstanbul'da, diğerleri ise Edirne, Kırklareli, Trabzon, Gümüşhane, Zonguldak, Bitlis ve İzniç'tedir. Bu kiliselerden İstanbul 'da yer alan Büyük Ayasofya daha çok tanınmakta olup aynı şehirde olan Küçük Ayasofya dahil diğerleri yeterince tanınmamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Ayasofya yapılarının günümüzdeki durumları üzerinden birbiri ile benzerlik ve farklılıkları değerlendirildikten sonra diğerlerinden ayrılan Küçük Ayasofya yapısı detaylı olarak ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye 'de bulunan Ayasofya yapıları hakkında literatür araştırması yapılarak, yapıların mimari özellikleri ortaya koyulmaktadır. Bu yapılardan özellikle; İstanbul'da yer alan Küçük Ayasofya yapısı üzerinde mimarisini konu alan çalışmaların azınlıkta olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, hem literatüre katkı sağlanması hem de yapının değerinin ortaya çıkarılması için Küçük Ayasofya daha detaylı olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler ve analizler ışığında çalışmanın, konu hakkındaki çalışmalara yol gösterileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ayasofya yapıları, Küçük Ayasofya Cami, Cami, Kilise.

¹ Sorumlu Yazar E-mail: fundakurak@ktu.edu.tr / Doi: 10.22252/ijca.900801

1. Giriş

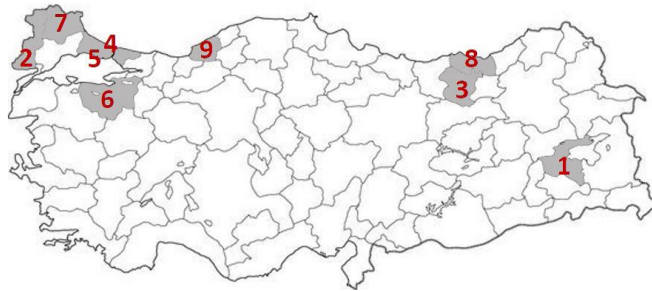
Kiliseler, Hristiyanların ibadet ve bazı dini vazifeleri yerine getirmek için tasarlanmış olduğu dini yapılardır (URL 1). Türkiye, çeşitli tarihi dönemlere tanıklık ettiğinden dolayı birçok kiliseye sahiptir. Bu kiliseler farklı farklı isimlere sahip olurken 9 kilise, Ayasofya olarak tanımlanmaktadır. Ayasofya adındaki "Aya" sözcüğü "kutsal, azize" anlamını ifade etmekte iken, "Sofya" sözcüğü ise "bilgelik" anlamındaki sophos sözcüğünden gelmekte olup "Aya Sofya" adı "kutsal bilgelik" ya da "ilahî bilgelik" olarak tanımlanmaktadır (URL 2). Bizans mimarlığının günümüze kadar ayakta kalabilmiş yapılarından olan Ayasofya kiliseleri farklı mimari özellikleri ile geçmişe yansıtmakta ve birçok araştırmaya konu olmaktadır. Türkiye'de 9 tane Ayasofya kilisesi olmasına rağmen yapılan araştırmaların Büyük Ayasofya Cami, Küçük Ayasofya Cami, Trabzon Ayasofya Cami ve Edirne Ayasofya Cami üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca araştırmaların tek bir yapıyı ele alarak yapıldığı ve Ayasofya yapılarının ortak bir araştırmada ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada Ayasofya yapılarının genel bir bakış açısı ile ele alınmasına, plan tipi bakımından diğerlerinden farklılaşan Küçük Ayasofya yapısının da detaylı bir şekilde incelenmesine karar verilmiştir.

2. Türkiye' de Bulunan Ayasofya Yapıları

Türkiye'de bulunan Ayasofya yapıları, Bizans ve Roma dönemlerinde kilise olarak inşa edilmiş olup günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Bu yapılar; Bitlis Ayasofya Cami, İstanbul Büyük Ayasofya Cami ve Küçük Ayasofya Cami, Edirne Ayasofya Cami, Gümüşhane Ayasofya Cami, Kırklareli Ayasofya Cami, İznik Ayasofya Cami, Trabzon Ayasofya Cami ve Zonguldak Ayasofya Cami olmak üzere 9 tanedir. Yapıldığı dönemlerin izlerini günümüze taşıyan bu yapılar, işlemeleri, frizleri, mozaikleri gibi birçok sanatsal yönleriyle birbirinden farklı özelliğe sahiptir. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında Ayasofya yapıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1	Bitlis Ayasofya Cami	2	Edirne Ayasofya Cami	3	Gümüşhane Ayasofya Cami	4	İstanbul Büyük Ayasofya Cami	5	İstanbul Küçük Ayasofya Cami
---	----------------------	---	----------------------	---	-------------------------	---	------------------------------	---	------------------------------

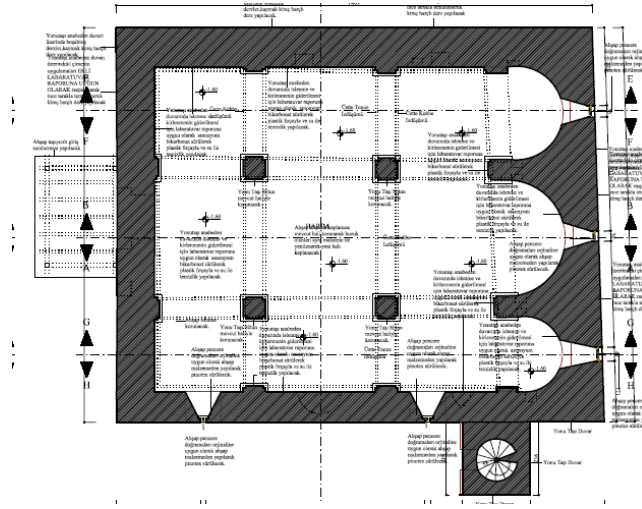

6	İznik Ayasofya Cami	7	Kırklareli Ayasofya Cami	8	Trabzon Ayasofya Cami	9	Zonguldak Ayasofya Cami
---	---------------------	---	--------------------------	---	-----------------------	---	-------------------------

Görsel 1- Türkiye 'de Bulunan Ayasofya Yapıları

2.1.Bitlis Ayasofya Cami

Bitlis Ayasofya kilisesi 6. yüzyılda Tatvan'ın Çekmece (Şamiran) köyünde inşa edilmiş olup, yakın zamanda restore edilerek camiye dönüştürülmüştür(URL 3). Yapı, narteks bölümü kalıntılarının tespit edilemediği, üç nefli ve kubbeli bazilikal bir kilisedir. Apsisin yanlarında pastoforion odaları bulunmakta iken apsis ve yan apsilerin cephedeki çıkıntıları düz duvar ile kapatılmıştır. Kilisenin iç mekan duvarlarında yazıtlı ve süslemeli nişler bulunmakta olup sütunlar ise sade başlıklardan oluşmaktadır. Yapıya camiye çevrilirken yapılan müdahaleler mihrap nişi, minare ve son cemeat yeri ekleridir(Bitlis V.B.M., 2021). Kilisenin, Hristiyanlık inancında yeri olan yeni doğan çocukların vaftiz edildiği "Vaftizhanesi" tahrip edilmemiş ve kilisenin dört bir yanında var olan haç işaretleri kaldırılmamıştır(URL 4). Bu bilgilerin dışında yapıyla ilgili detaylı verilere ulaşılamamaktadır.

Görsel 2 Bitlis Ayasofya Cami Planı (Bitlis V.B.M., 2021)

Görsel 3 Bitlis Ayasofya Cami Görselleri

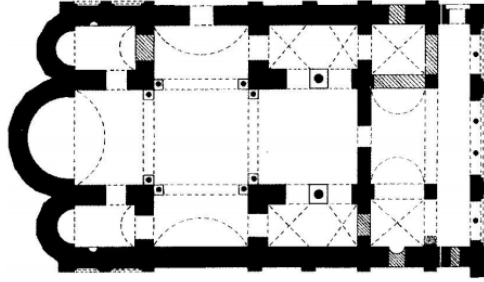
Bitlis' te bulunan bu yapı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamış olup plan ve görsellerden elde edilen veriler doğrultusunda yapının diğer Ayasofya yapıları gibi bazilikal planlı olduğu, işçilik ve malzeme olarak taş malzeme ve örme tekniği kullanıldığı, malzemenin sadece cins olarak değiştiği görülmektedir. Ayrıca cami olarak kullanıldığı için yapıya bu bağlamda eklemelerin de yapıldığı tespit edilebilmektedir.

2.2. Edirne Ayasofya Cami

Edirne Ayasofya Cami, bulunduğu yerin adıyla Enez Ayasofya Kilisesi ya da Fatih Cami olarak adlandırılmakta olup 12. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yapılmıştır. Kilisenin Camiye çevrilmesi, 1455'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Enez'i fethetmesinden sonra gerçekleşmiştir (Eyice 1962–1963: 148). Kilise camiye çevrildikten sonra güney kolunda yer alan duvarın doğu bölümüne mihrap, batı bölümüne minber yerleştirilmiştir. Ayrıca kilisenin dış bölümünde diakonikon apsisi ile ana apsis arasına kesme taş minare inşa edilmiştir (Günözü, 2014:2).

Enez Ayasofya Cami, plan tipi bakımından kubbeli bazilika olarak tanımlanabilmekte olup Yunan haçı planlı yapı olarak inşa edilmiştir. Naos bölümünün batısında çift narteks bulunmakta iken doğu tarafında bema bölümü ve pastoforion odaları bulunmaktadır. Bu bölüm 3 apsis ile sonlanmakta olup apsisler içten yarım yuvarlak dıştan ise çokgen yapıya sahiptir. Kilisenin duvarları ise sıralanmış tuğla ve taş örülerek oluşturulmuştur (Çeşmeli, 2007,9).

18. yüzyıl başlarında harap durumda olan yapının, 1122 (1710) tarihli bir kayıttan edinilen bilgiye göre büyük bir tamir geçirdiği aktarılmıştır (URL5). Kubbesi yıkılmış olan yapının kubbe boşluğu ahşap bir tavanla kapatılmış ve yapının üstü kiremitle örtülmüştür. Duvarlarda, kemerlerde ve kubbe yerindeki ahşap tavanda 19. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen kalem işi nakışlar bulunmaktadır. Günümüzde ise restorasyon çalışması geçirmektedir (URL 5; Çeşmeli, 2007,10).

Görsel 4 Edirne Ayasofya Cami planı (Günözü,2014)

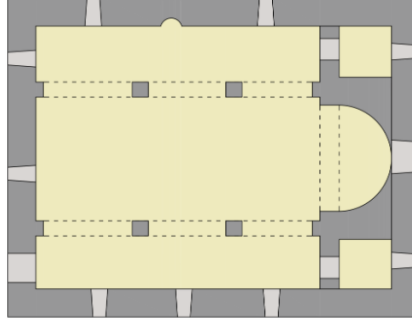
Görsel 5 Edirne Ayasofya Cami görselleri

Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda, Edirne Ayasofya yapısının bazilikal planlı olup 3 nefli ve narteksli olduğu, diğer Ayasofya yapılarına benzer şekilde ana apsis ve yan apsislere sahip olduğu ve yapısal olarak taş ve sütunlardan oluştuğu tespit edilebilmektedir. Ayrıca üst örtü olarak haç şeklinde tonoz örtü ile kapatıldığı ve yine diğer Ayasofya yapılarına benzer şekilde yapı merkezinde kubbe olduğu bilinmekte fakat günümüzde kubbenin olmadığı görülmektedir.

2.3. Gümüşhane Ayasofya Cami

Gümüşhane Ayasofya Cami, Gümüşhane'nin Kabaköy beldesinde bulunmakta ve Kabaköy Cami olarak da anılmaktadır. 8. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yapıldığı bilinmekte olan kilise ilerleyen dönemde Hagia Sophia'ya adanmış ve bölgeye Türkler'in yerleşmesiyle 18. yüzyılda camiye çevrilmiştir.

Bazilikal planlı yapı, 3 nefli ve 3 apsisli olup orta nef yan neflerden daha geniş, orta apsis yan apsislerden daha uzundur. Kesme taş ve moloz taş kullanılan yapı, yığma yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Girişi batı cephede yer alan taş söveli ve yuvarlak kemerli açıklıktan sağlanmakta olan yapıda, camiye çevrilirken pastoforion odaları kapatılmıştır. Camiye çevrildikten sonra, içte güney duvarına mihrap ve minber yerleştirilmiştir. Kesme taştan yapılmış olan mihrabın niş çevresinde kalem işi süslemeler mevcuttur. İç mekanda yer alan kemerler, taşıyıcıların başlıkları, kapı ve pencere söveleri taş olarak bırakılmış, beden duvarları ve taşıyıcılar boyanmıştır.(URL 6).

Görsel 6 Gümüşhane Ayasofya Cami Planı

Görsel 7 Gümüşhane Ayasofya Cami Görselleri

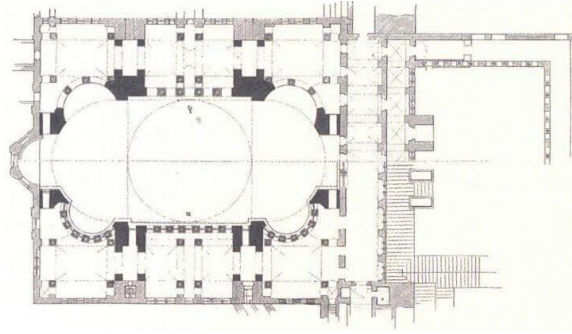
Elde edilen bilgiler ışığında, Gümüşhane Ayasofya yapısının diğer Ayasofya yapıları ile kıyaslandığında apsis bölümünün yapının iç kısmında şekil aldığı görülmektedir. Ayrıca diğer Ayasofya yapıları ile benzer şekilde üç nefli olmasına rağmen narteksinin ve kubbesinin bulunmadığı ve yapısal olarak ise taş malzemeden oluştuğu tespit edilebilmektedir.

2.4. İstanbul Büyük Ayasofya Cami

İlk kez yapıldığında “Megale Ekklesia (Büyük Kilise)” olarak adlandırılmış olan kilise, 5. Yüzyıldan itibaren “Sophia” ve sonrasında Azize Sofya Kilisesi olarak isim değişikliğine uğramıştır. 1453 yılından sonra ise Ayasofya olarak adlandırılmış olup İstanbul’da inşa edilen en büyük Bizans Kilisesi olma özelliğini taşıdığı için günümüzde Büyük Ayasofya Cami olarak anılmaktadır (Deniz ve Savaşkan, 2018: 6).

Kilise, Bizans İmparatoru I. Justinianus tarafından, 532-537 yılları arasında İstanbul’un tarihî yarımadasındaki eski şehir merkezine inşa ettirilmiş bazilika planlı bir patrik katedrali olup 1453 yılında İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye dönüştürülmüştür. 1934 yılında yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile müzeye dönüştürülen yapı için kazı ve tadilat çalışmaları yapılmıştır. Yapı, 1935-2020 yılları arasında müze olarak uzun bir süre hizmet vermeyi sürdürmüştür. 2020 yılında ise müze statüsünün iptal edilmesiyle tekrar cami olarak hizmet vermeye başlamıştır(URL 2). Ayasofya yapısının iç süslemesinin ihtişamı, ölçülerinin bir kilise için alışılmamış büyüklükte oluşu ve hepsinin üstünde, orta mekânına hâkim olan kubbenin yükseklik ve genişliği, her çağda seyircilerini şaşırtmış ve hayranlık duymalarına yol açmıştır. Hristiyan dünyası bu cüretli kubbenin yapımını insanüstü güçlere bağlamış ve bu durum, dinî inanç ile birleşince, Ayasofya Ortaçağ mistizmasının eşine erişilmez bir sembolü olmuştur(Eyice ,1984: 6).

Ayasofya, mimari bakımdan merkezî planı birleştiren kubbeli bazilika tipinde bir yapı olup ana ibadet alanı, dört büyük paye ve payelerin aralarından sütunlarla bölünmüş iki yan neften oluşmaktadır. Yapıda iç ve dış olmak üzere iki narteks bölümü bulunmakta olup iç narteks kapılarla ibadet alanına açılmaktadır (Erdoğan,2016). Yapının iç mekanında mermer, mozaik, ahşap, metal, cam ve boyalı yüzeyler bulunmaktadır (Ahunbay,2017). İç narteksteki tonozlar altın zemin üzerine geometrik motifli mozaiklerden oluşmakta ve burada tunç ile kaplı işlemeli ahşap kapılar bulunmaktadır. Ana ibadet alanında payeler renkli taş levhalarla, zemin ise dikdörtgen mermer levhalarla kaplanmıştır(Erdoğan,2012). Yapıda kullanılan sütun ve mermerler Ephesos, Aspendos, Tarsus, Baalbek vb. Anadolu ve Suriye de yer alan çeşitli bölgelerdeki kalıntılardan getirilmiştir. Ayasofya yapısında yer alan 104 sütunun, 40'ı alt galeride 64'ü üst galeride yer almaktadır (Diker ve Deniz, 2017: 164). Yapı camiye çevrildiğinde 15. ve 16. yüzyılda mihrap, minber ve ahşap korkuluklar yapılmış, daha sonra da çeşmeler, minareler ve mezarlar eklenmiştir(Deniz ve Savaşkan, 2018: 7). Ayasofya yapısının merkezî kubbesinin Bizans döneminde bir kez (7 Mayıs 558) çöktüğü, Mimar Sinan'ın binaya payandaları eklemesinden sonra da hiç çökmediği bilinmektedir. (URL 2).

Görsel 8 İstanbul Büyük Ayasofya Cami Planı

Görsel 9 İstanbul Büyük Ayasofya Cami Görselleri

Bilgiler doğrultusunda İstanbul Büyük Ayasofya yapısı incelendiğinde yapının diğer Ayasofya yapılarına göre oldukça büyük ve daha sanatsal özellikte olduğu, büyüklüğünden dolayı diğerlerinden farklı bir yapıda üst örtüye sahip olduğu görülmektedir. Yapısal olarak çeşitli işçilik ve malzeme barındırdığı, dönemiyle ilgili mozaiklere sahip olduğu söylenebilmektedir. Diğer Ayasofya yapıları ile ortak özellik olarak merkezde bir kubbeye sahip olduğu ancak bu kubbenin diğerlerine göre en geniş açıklığı örttüğü ve Büyük Ayasofya yapısına sağlamaştırma adına diğerlerine göre daha fazla eklemeler yapıldığı tespit edilebilmektedir.

2.5. İstanbul Küçük Ayasofya Cami

İstanbul'un Küçük Ayasofya mahallesinde yer alan Küçük Ayasofya Cami, I.Iustinianus (527-565) ve karısı Theodora tahta çıktıktan sonra 527-536 yılları arasında kilise olarak yaptırılmıştır (URL 7). Kilisenin Aya Sergios ve Bachos Kilisesi adıyla iki Hristiyan olan Aziz Sergios ve Bakhos'a adanmış olduğu ve bunun nedenin de tarihi bir olaya dayanmakta olduğu bilinmektedir. I. Anastasius devrinde imparatora karşı gerçekleşen toplumsal bir ayaklanmaya I. Justinianus'un da adı karışmış ve I. Justinianus imparator tarafından idam cezasına çarptırılmıştır. Sonrasında Aziz Sergius ve Aziz Bacchus imparator I. Anastasius'un rüyasına girerek I. Justinianus'un lehinde tanıklık ettiğinden dolayı imparator, verilen idam cezasından vazgeçmiştir. I.

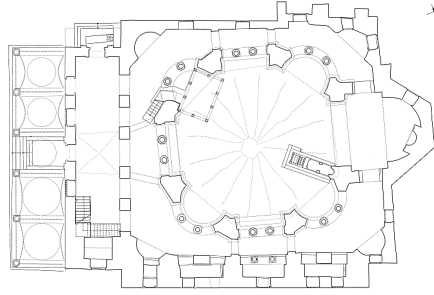
Justinianus ise bu durum üzerine tahta çıktıktan sonra Azizler için adak kilisesi olarak kiliseyi inşa ettirmiştir(Erdoğan,2012:2).

Yapının Latin işgali (1204-1261) döneminde içerisindeki önemli kutsal eşyalarının alındığı öngörülmektedir. Ayrıca yapının, 1453 yılına kadar önemli haç merkezlerinden biri olmayı sürdürdüğü bilinmektedir. (Müller-Wiener, 2001: 178; Aktaran: Erdoğan,2012:3). 980 yıl kilise olarak kullanılan yapı Sultan II.Bayezid (1481-1512) döneminde, 1504 yılında Darüssade Ağası Küçük Hüseyin Ağa bin Abdülhay tarafından camiye dönüştürülmüştür. Ayrıca, yapı eklenen zaviye ve vakıf türbesi ile genişletilmiştir (Eyice, 1994:146). Ayrıca kilisenin isminin Küçük Ayasofya Cami olmasıyla ilgili bir röportajda, kilisenin Büyük Ayasofya yapısını andırdığı için bu isimle adlandırıldığından bahsedilmiştir (Taha Toros Arşivi, 2001).

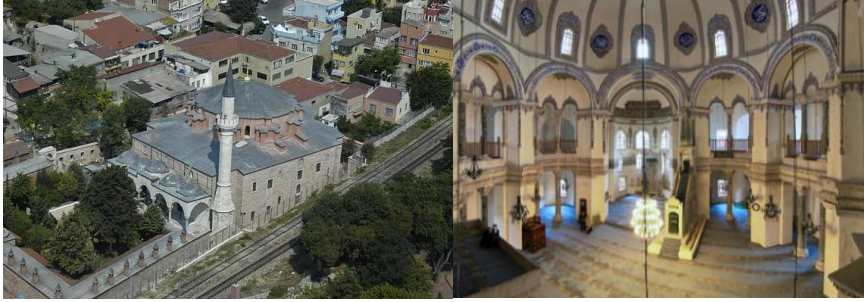
1648 depreminde yapının tamamen hasar gördüğü ve 1740 yılında da Sadrazam Hacı Ahmet Paşa tarafından onarım yaptırıldığı bilinmektedir. 1758 de çıkan yangında yapının etkilendiği ve 1762 de tekrar onarıldığı fakat yapının özgün yapı detaylarının belirsiz olduğu anlaşılmaktadır (Bayülgen, 2012:9). Yapı, 1872 yılından sonra yanından geçecek şekilde inşa edilen tren yolundan dolayı da hasar görmüştür. Bu dönemde yapı, hem bakımsızlığı hem de çevresel sorunlardan dolayı oluşan hasarlar ile zarar görmüştür. (Paspates, 1877: 334; Aktaran: Bayülgen, 2012:9). Balkan ve 1. Dünya Savaşları döneminde (1912-1918) sığınmacı yerleşimleri ile çevrelenen kilise bu yapılaşmadan da zarar görmüştür (Janin,1969, s. 454; Aktaran: Bayülgen, 2012:9). Yapı 1940 ve 1956'da birer onarım daha geçirmiştir (Müller-Wiener, 1977: 182; Aktaran: Bayülgen, 2012:9). Yapılan onarımlarla ilgili olarak en net bilgi, 1937'de alt bölümüne kadar yıktırılan minarenin 1956'da tekrar inşa edilmesidir. Bunun dışında net bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Bayülgen, 2012:9).

Günümüze kadar birçok tarihi olay geçirip hasar görse de yapılan restorasyon çalışmalarıyla halen cami olarak kullanılmakta olan yapı, hiçbir tanımlı kalıntısı olmayan Hormisdas Sarayı'na ait alan içinde bulunmaktadır (Bayülgen, 2012:11). Kilisenin tasarım esasını basitçe, dörtgen dış çeper içine yerleşen, diyagonal eksenlerde yarım dairesel eksedrarlarla genişletilmiş sekizgen üstyapılı merkezi bir mekân belirlemektedir. Yapı sekiz içbükey ve sekiz düz bölüm ile on altı bölmede bir şemsiye kubbesi ile örtülmüştür (Bayülgen, 2012:11). Yapının ana girişi batı cephesinde bulunmakta olup kuzey cephesinde narteks kısmından da yapıya girilmektedir. Batı cephesinde, son cemaat yerini sınırlayan Osmanlı revağı, narteks duvarı boyunca uzanmaktadır. Duvarda, bu dönüşüme ait pencerelerin, narteksin özgün girişlerinin görülmesi ile oluşturulduğu düşünülmektedir (Ebersolt–Thiers,1913: 40; Mathews, 1971: 48; Aktaran: Bayülgen, 2012:12). Genel hatları yukarıdaki şekilde özetlenebilecek yapıda narteks, yapı ana gövdesi ile, kuzey ve güney cephesinden içeri çekilmiş biçimde bütünleşik görünümündedir. Dikdörtgen planlı mekân, doğusundaki ambulatoriuma kemerli beş açıklıkla bağlanmıştır. Ambulatoriumun kuzey ve güney kanatları, naosu sınırlayan ikişer payenin çepere bağlandığı kemerlerle üç bölüme ayrılmakta olup merkezinde, ikişer sütunla bölünmüş kemerli açıklıklar yer almaktadır. Zemindeki ikişer sütunlu bu bölümler, galeri katına da aynı doğrultuda yansımaktadır (Bayülgen, 2012:13).

Yapıyla ilgili çalışmalarda, yapının ilk planı Lenoir (1852) tarafından yayımlanmış olsa da yapının mimari açıdan daha kapsamlı değerlendirmesi Salzenberg (1854) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine de planlarında yeterli detaylar olmayan bu araştırmalardan sonra Pulgher (1878) daha detaylı çizimler ile yapıyı ele almıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda birtakım uyumsuzluklar ve belirsizlikler mevcutken Henderson'ın (1906), Van Millingen'in (1912) ve Ebersolt –Thiers'nin (1913) yayınları, kapsamlı ilk çalışmalardır. Sanpaolesi (1961), çalışmasında güncellenmiş biçimde uzun bir değerlendirmeye yer vermiş ve son olarak Vignoli, Guadalupi ve Polacco ise yapının çevresiyle ilişkilerinin tarihsel bağlamda ele alınmasını konu edinmiştir (Bayülgen, 2012:3-6). Yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmalarda konu hakkında yeterli görsel veriler ve güncel bilgiler olmadığı görülmektedir.

Görsel 10 İstanbul Küçük Ayasofya Cami Planı (Bayülgen, 2012)

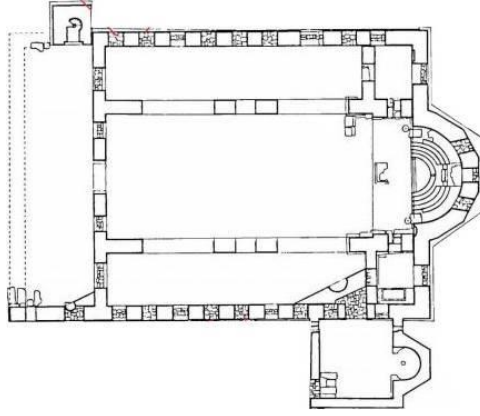

Görsel 11 İstanbul Küçük Ayasofya Cami Görselleri

Elde edilen bilgiler sonucunda Küçük Ayasofya yapısının diğer Ayasofya yapıları ile karşılaştırıldığında farklı bir plan tipolojine sahip olduğu görülmektedir. Ortak özellik olarak narteksli olduğu ve yapısal olarak taş ve sütunlardan meydana geldiği ancak işlemleri bakımından farklı özellikler barındırdığı söylenebilmektedir. Ayrıca yapının merkezde bir kubbeye sahip olduğu ve cami işlevi için gerekli yapının eklemelerle şekillendiği görülmektedir.

2.6. İznik Ayasofya Cami

Bursa 'da bulunan İznik Ayasofya Cami 7. yüzyılda Romalılar tarafından Bizans Dönemi bazilika olarak inşa edilmiş ve 1331 yılında Orhan Gazi döneminde İznik'in fethinden sonra camiye çevrildiğinden dolayı Orhan Gazi Cami olarak da adlandırılmıştır. Hristiyanlık ile ilgili önemli kararların alındığı 7. Konsilin gerçekleştiği yer olan bu yapının ilk dönemi bazilikal planlı, üç nefli bir yapıda iken sonraki dönemde yapıda, 727-787 yılları arasında nef ayırımında kullanılan sütunlar yerine payeler konulmuş ve batı cephesi yeniden inşa edilmiştir. 1065 yılında meydana gelen büyük depremde neredeyse tamamen harap olan yapıya 2007-2009 yılları arasında restorasyon çalışmasıyla müdahale edilmiş, yapıda ve zeminde düzeltmeler yapılmıştır. Dış duvarların onarıldığı ve orta nef duvarlarının yapıldığı bilinmekte olan yapıda batıdan üç nefli naosa geçilmekte ve yan nefler, orta nefte bir duvar ve ikişer payenin böldüğü üçlü kemer açıklıkları ile bağlanmaktadır. Kilisenin batı bölümünde günümüze sadece güney duvarı ulaşan bir narteks bölümü bulunmaktadır. Doğu tarafında ise bema bölümü, apsis bölümü ve pastoforion odaları yer almaktadır. Kilisenin iç mekanında bulunan mozaik ve fresklerin bir kısmı tahrip olsa da duvarların çeşitli bölgelerinde geometrik motifler, bitkisel motifler, hayvan bezemelerinin olduğu freskler görülmektedir. Son olarak minare ve mihrap eklenerek camiye dönüştürülen yapıda çini işlemlerini ve Mimar Sinan'ın izlerini bulmak mümkündür (URL 8, Ermiş,2009:53 -2012:349).

Görsel 12 İznik Ayasofya Cami Planı (Ermiş,2012)

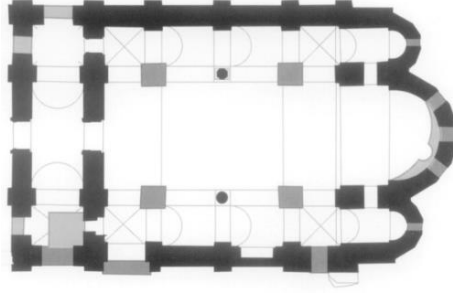
Görsel 13 İznik Ayasofya Cami Görselleri

İznik Ayasofya yapısının, plan, yazılı bilgi ve görsellerden bazilikal planlı üç nefli bir yapıda olduğu, yapısal olarak diğerlerine benzer şekilde taş işçiliklerinin olduğu tespit edilmektedir. Çatısının ise tonoz şeklinde örtülmesine rağmen yapının diğer Ayasofya yapıları gibi merkezi bir kubbeye sahip olabileceği tahmin edilmekte fakat yapının belli dönemlerde hasara uğramasından dolayı kubbesinin günümüze ulaşmadığı görülmektedir.

2.7. Kırklareli Ayasofya Cami

Vize Küçük Ayasofya Cami ya da Gazi Süleyman Paşa Cami olarak da bilinen Kırklareli Ayasofya Cami Jüstinyen Dönemi'nde kilise olarak yapılmış ve Vize'nin 1453'ten sonra Türk topraklarına dahil edilmesinden sonra camiye çevrilmiştir (URL 9;Çavdar,2014:10). Kırklareli Ayasofya yapısı, Bizans sanatının son yüzyıllarında ortaya çıkan "karma" tipte yani bazilika ve haç biçimli kilise tipolojisinin birleşimidir. Yapımında genellikle kaba taş ve devşirme taş malzeme kullanılan bu yapıya batı tarafındaki nartekse açılan kapıdan girilmekte olup yapıda, narteksten naosa geçiş için ortadaki büyük olmak üzere üç kapı bulunmaktadır. Günümüzde ortadaki büyük kapı kullanılmakta iken kuzey ve güneydeki küçük kapılar duvar ile kapatılmış durumdadır. Zemin katı üç nefli bazilikal yapıda bir plandan oluşan yapının apsileri düzgün bir yay biçimde değil, merkezi apsis sekiz, yan apsiler ise beş kenardan oluşan forma sahiptir. Üst katı ise yan neflerin ve narteksin üzerinde devam eden galeri katından oluşan yapının merkezi kubbesi dört adet paye tarafından taşınmakta ve üst örtü biri uzun diğeri kısa iki tonozun haç şeklinde iç içe geçmesi ile oluşmaktadır. Yapı camiye çevrilirken onarım görmüş ve değişikliğe uğramıştır. Batı cephesinde yıkıldığı tahmin edilen giriş

kapısının üstünde mevcut ikiz veya üçüz pencereler ahşap bir konstrüksiyon ile örtülmüş ve güney-batı köşesine bir minare eklenmiştir (URL 9 ;Çavdar,2014:10-11). Kilisenin iç mekanında freskler ve işlemeli sütun başlıklarının yanı sıra Türk döneminden kalem işi ve suluboya süslemeleri bulunmaktadır(URL10). Günümüzde topoğrafyanın değişmesiyle bir kısmı zemin seviyesinin altında kalan yapı halen cami olarak kullanılmaktadır.

Görsel 14 Kırklareli Ayasofya Cami Planı (Çavdar, 2014:12)

Görsel 15 Kırklareli Ayasofya Cami Görselleri

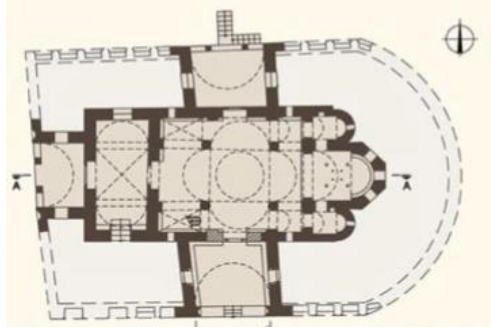
Elde edilen bilgiler ışığında Kırklareli Ayasofya yapısının, plan bakımından diğer Ayasofya yapılarına benzer şekilde üç nefli narteksli olup ana ve yan apsislere sahip olduğu, yapısal olarak taş malzeme ile yapıldığı görülmektedir. Yapının üst örtüsünün ise Edirne Ayasofya yapısına benzer şekilde haç şeklinde tonoz ile örtüldüğü ve yine merkezinde kubbeye sahip olduğu söylenebilmektedir.

2.8. Trabzon Ayasofya Cami

Trabzon Ayasofya Cami, Latinler tarafından İstanbul'un işgal edilmesinden sonra kaçan ve Trabzon'da 1204 yılında yeni bir devlet kuran Komnenos ailesinden Kral I. Manuel tarafından 1250-1260 yılları arasında yaptırılmıştır. 1584 yılında camiye dönüştürülmüş olan yapı I. Dünya Savaşı yıllarında Rusların işgali ile askeri karargah, hastane, depo ve savaş yıllarının ardından yeniden cami olarak işlev değiştirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1964 yılında restore edilerek müzeye dönüştürülen ve 2013 yılına kadar 49 yıl müze olarak kullanılan Trabzon Ayasofya yapısı günümüzde ise tekrar cami olarak kullanılmaktadır(URL 11)

Hem Geç Bizans hem de Selçuklu döneminin izlerini taşıyan yapı, kare-haç planlıdır. Üç nefli olan yapı, narteks denilen giriş holüne sahiptir. Yapının kuzey, batı ve güneyinde üç revaklı giriş; doğu cephesinde ise 3 yuvarlak apsis bulunmaktadır. Kubbe ve kasnağı on iki köşelidir. Yapının çatısı farklı yükseklikler verilerek kiremitle kaplanmış, ana kubbenin etrafında değişik tonozlarla örtülmüştür. Yapının batı tarafında kule mevcut olup Kuzey tarafında ise eski 3 apsisli şapel kalıntısı bulunmaktadır. Binanın güney cephesinde Adem'le Havva'nın yaratılışı kabartma olarak bir friz halinde anlatılmıştır. Trabzon'da 257 yıl hüküm süren Komnenoslar'ın sembolü olan tek başlı kartal motifi cephede kemerin kilit taşı üzerinde bulunmaktadır. Bu cephede, kentaur, grifon gibi karışık varlıklar, güvercinler, merkezlerinde yıldız ve hilal bulunan kare panolar, içleri bitkisel motifli

madalyonlar yer almaktadır. Kuzey ve batıdaki revak cephelerinde görülen geometrik geçmeli bezemeleri içeren madalyonlarla, batı cephesinde görülen mukarnaslı nişler Selçuklu taş işlemlerindeki özellikleri taşımaktadır. Yapının ana kubbesinin altına rastlayan kısmında çok renkli mermerden yapılmış bir yer mozaiği bulunmaktadır. Ayasofya yapısının süslemelerinin önemli bölümünü meydana getiren fresklerde ise İncil'den alınmış konular canlandırılmıştır(URL 12, URL 13).

Görsel 16 Trabzon Ayasofya Cami Planı

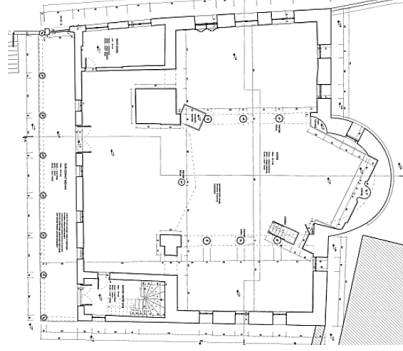

Görsel 17 Trabzon Ayasofya Cami Görselleri

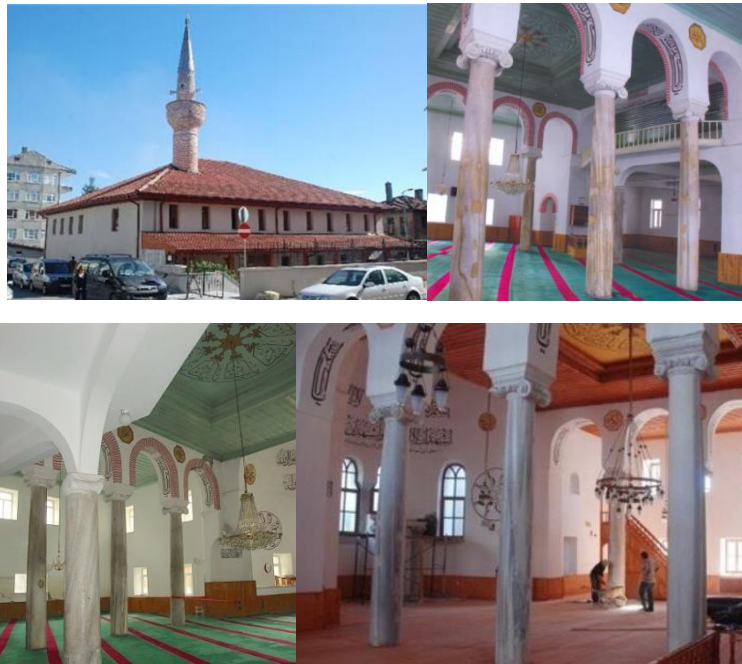
Bilgiler doğrultusunda Trabzon Ayasofya yapısı incelendiğinde plan tipi olarak diğer Ayasofya yapıları ile benzer şekilde üç nefli, narteksli ve üç apsisli olmasına rağmen farklı olarak yapının kuzey, güney ve batı cephelerinde revak girişleri olduğu görülmektedir. Ek olarak, yapıda taş malzeme kullanıldığı, sütunların, taş işçiliklerinin olduğu ve sanatsal olarak yapının fresklere sahip olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca yapının merkezinde kubbesinin bulunduğu ve örtü olarak benzer şekilde haç biçiminde tonoz örtüyle kapatıldığı görülmektedir.

2.9. Zonguldak Ayasofya Cami

Ereyli' de 5. Yüzyılda Bizans döneminde yapıldığı bilinen Zonguldak Ayasofya yapısı 1300'lü yıllarda Orhan Gazi'nin Ereğli'yi fethetmesi ile camiye dönüştürülmüş olup Orhan Gazi Cami olarak da adlandırılmaktadır(URL 14). Kilise, üç nefli bazilikal planlı olmasına rağmen kilisenin narteks bölümü günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca kilisenin boyunun olması gerekenden ölçülere uymaması yapının bir bölümünün yok olduğunu göstermektedir. Yapının doğu cephesinde apsis bölümünde bulunan üç bencere dışındaki pencereler sonradan açılmıştır. Yapının geçirdiği restorasyonlar sonucunda duvarlarının sıvanmış olması nedeniyle duvar özellikleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamaktadır(Karabük K.V.K.,2021).Yakın zamanda restorasyon çalışması geçiren yapı hakkında farklı bir bilgi elde edilememiştir.

Görsel 18 Zonguldak Ayasofya Cami Planı (Karabük K.V.K., 2021).

Görsel 19 Zonguldak Ayasofya Cami Görselleri

Zonguldak Ayasofya yapısı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamış olup plan ve görseller üzerinden yapılan değerlendirmede yapının bazilikal planlı, üç nefli olduğu ve yapıda taş, tuğla ve sütunların kullanıldığı görülmektedir. Bu yönleriyle yapının diğer Ayasofya yapılarına benzediği düşünülerek kubbeye ve benzer çatı örtüsüne sahip olabileceği tahmin edilebilmekte ancak yapının aldığı hasarlar ve yapılan çalışmalardan dolayı günümüzde yapının bu özelliklere sahip olmadığı söylenebilmektedir.

3. Yöntem

Türkiye 'de bulunan 9 Ayasofya yapısını ele alan bu çalışma, 3 aşamada gerçekleştirilmiş olup ilk aşamada konuyla ilgili literatür araştırması yapılarak verilerin toplanması ikinci aşamada, yani bulgular kısmında doküman analizi yöntemiyle bu verilerin tabulaştırılarak analizlerinin yapılması ve son olarak sonuç bölümünde yapılan analizlerin değerlendirilerek çıkarımda bulunulması ele alınmıştır.

Tablo 1 Çalışmanın Aşamaları

1. Aşama
Literatür Taraması: Türkiye' de bulunan Ayasofya yapılarının araştırılması yolu ile veri elde edilmesi
2. Aşama
Analiz Çalışması:

Elde edilen verilerin tablolar halinde ifade edilmesi, plan ve görsellerden yararlanılması

3. Aşama

Değerlendirme:

Analizlerin değerlendirilerek sonuca ulaşılması

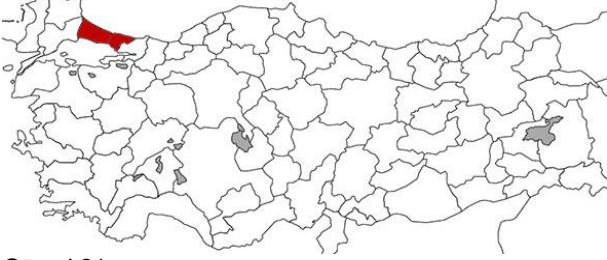
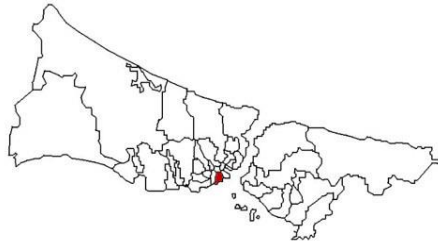

4. Bulgular

Bu bölümde ilk olarak Küçük Ayasofya yapısının detaylı kimlik tablosu oluşturularak incelenmiş (Tablo 2-3-4-5-6) ve sonrasında Küçük Ayasofya yapısı planlar üzerinden görsellerle analiz edilmiştir. (Tablo 7-8-9)

Tablo 2 Küçük Ayasofya Yapısının Kimlik Bigileri

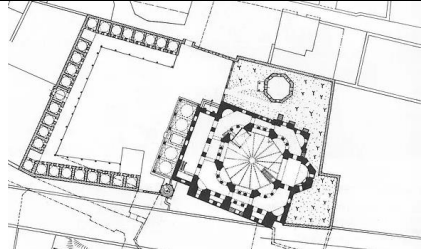
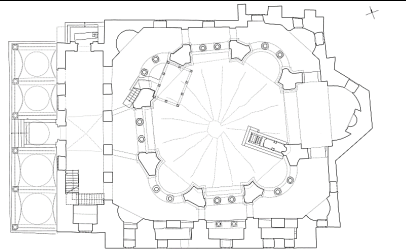
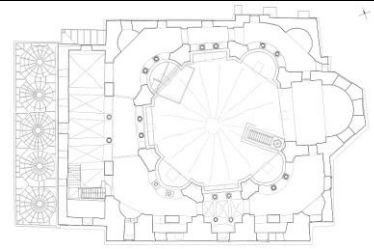
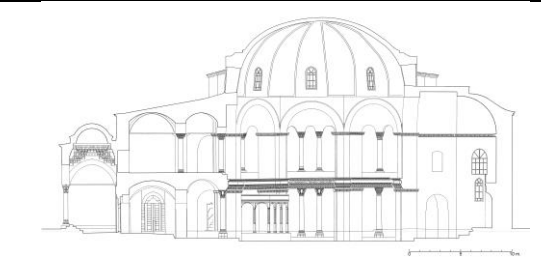
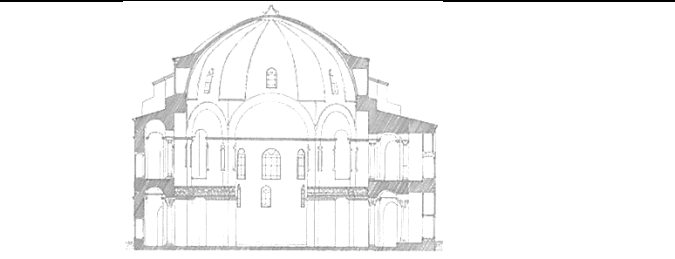
Kimlik Bilgileri		Yapı Görseli
Adres bilgisi	Küçük Ayasofya Mahallesi, Küçük Ayasofya Camii Sokagi No:20, 34122 Fatih/İstanbul	
Yapım tarihi	527-536	
Yaptıran kişi	I.Iustinianus	
Mimari dönemi	Bizans Dönemi	
İlk işlevi	Kilise	
Mevcut işlevi	Cami	

Tablo 3 Küçük Ayasofya Yapısının Konumu

Yapının Konumu	
İstanbul 	Fatih
Küçük Ayasofya Mahallesi 	Yapı Görseli

Küçük Ayasofya yapısı, Türkiye'nin İstanbul şehrinde Fatih ilçesinde kendi adıyla anılan Küçük Ayasofya mahallesinde bulunmaktadır.

Tablo 4 Küçük Ayasofya Yapısının Plan ve Kesitleri

Planlar		
Vaziyet Planı	Zamin Kat Planı	Galeri Kat Planı
		
Görsel 24 (Bayülgen, 2012)	Görsel 10 (Bayülgen, 2012)	Görsel 25 (Bayülgen, 2012)
Kesitler		
Doğu – Batı Doğrultusunda Kesit	Kuzey – Güney Doğrultusunda Kesit	
		
Görsel 26 (Bayülgen, 2012)	Görsel 27	

Yapının vaziyet planına bakıldığında camiye çevrildiği için avlu, revak, zaviye, çeşme gibi bölümlerin olduğu, kuzey tarafında yapıyı camiye dönüştüren kişiye ait bir türbe olduğu ve minaresinin ise güney kısımda olduğu görülmektedir. Planlar ile detaylı açıklama diğer kısımda yapılacak olup kesitlere bakıldığında yapının sütunlar, tonozlar ve kubbeden oluştuğu, zemin kat ve galeri katta sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5 Küçük Ayasofya Yapısının Çevre Görselleri

Çevre Görselleri	
Kuzeyden Görünüm	Güneyden Görünüm
	
Görsel 28	Görsel 29
Doğudan Görünüm	Batıdan Görünüm
	
Görsel 30	Görsel 31

Yapının kuzey cephesinde mezarlık ve türbe bulunduğu, güney cephesinde minarenin olduğu, doğu cephesinde tüm kiliselerde olduğu gibi apsisinin yer aldığı ve batı cephesinde ise revak bölümü ve ana girişin olduğu görülmektedir.

Tablo 6 Küçük Ayasofya Yapısının İç Mekan Görselleri

İç Mekan Görselleri		
Batıdan Görünüm	Mihrap Bölümü	Güney Bölümü
 Görsel 11	 Görsel 32	 Görsel 33
Kuzey Bölümü	Galeri Kat Giriş Bölümü	Galeri kat
 Görsel 34	 Görsel 35	 Görsel 36

Küçük Ayasofya yapısının iç mekan görsellerine bakıldığında kubbenin, payelerin sekizgen bir formda bir araya gelmesiyle oluştuğu, payelerin arasında ikiye sütun bulunduğu, bu sütunlarda ve kat çizgisinde işlemlerin, monogramların mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca cami işlevi nedeniyle yapıya müezzin mahfili, mihrap ve minber gibi eklemelerin olduğu ve mihrap kısmının caminin konumundan dolayı apsis ile aynı yönde olduğu tespit edilebilmektedir.

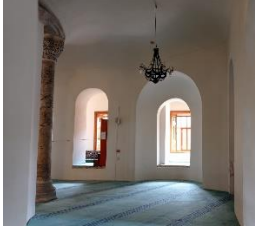
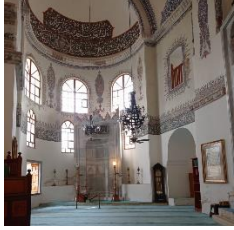

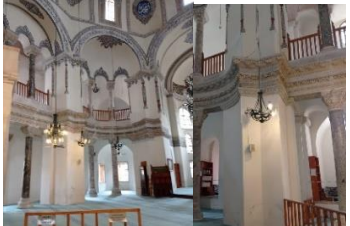
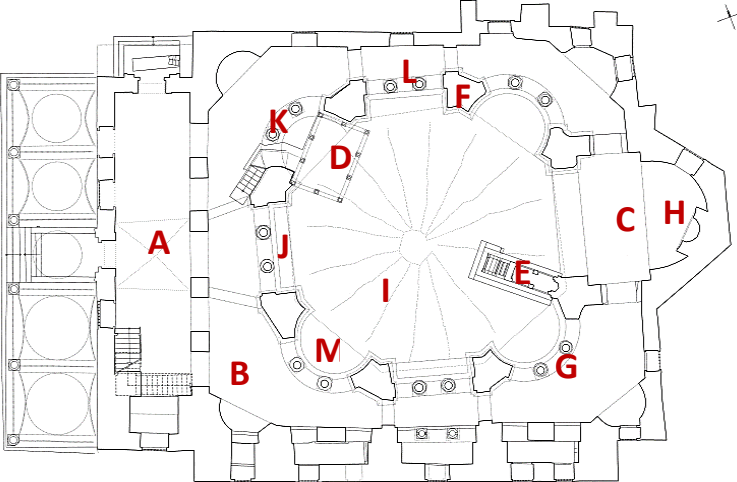
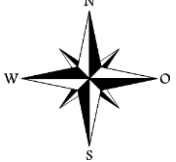

Tablo 7 Küçük Ayasofya Yapısının Vaziyet Analizi

Vaziyet Analizi		
 Görsel 37	 Görsel 38	 Görsel 39
A Kuzey Giriş Kapısı	B Batı Giriş Kapısı	C Güney Giriş Kapısı

		
Görsel 40 D Zaviye	Görsel 41 E Türbe ve Hazire	Görsel 42 F Minare
		
Görsel 24 (Bayülgen, 2012)		A Kuzey Giriş Kapısı B Batı Giriş Kapısı C Güney Giriş Kapısı D Zaviye E Türbe ve Hazire F Minare G Çeşme H Revak I Ana Giriş Kapısı J Yan Giriş Kapısı K Narteks L Apsis
		
Görsel 43 G Çeşme	Görsel 44 H Revak	Görsel 45 I Ana Giriş Kapısı
		
Görsel 46 J Yan Giriş Kapısı	Görsel 47 K Narteks	Görsel 48 L Apsis

Küçük Ayasofya yapısının vaziyet planına bakıldığında avluya kuzey (A), güney(C) ve batıdan(B) olmak üzere üç girişin olduğu, avluda zaviye(D), türbe(E), minare(F), ve çeşmenin(G) bulunduğu tespit edilmiştir. Camiye çevrildiği için yapıya eklenen revak(H) kısmının ve bu kısımda bulunan ana giriş kapısının(I) mevcut olduğu, kilise yapısı özelliğinden olan narteks(K) bölümü ve bu bölümden yapıya giriş sağlanan yan giriş kapısının(J) bulunduğu, son olarak ise dışarıdan belli olan çokgen yapıdaki apsis(L) kısmının olduğu görülmektedir.

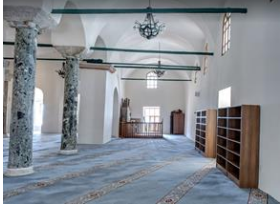

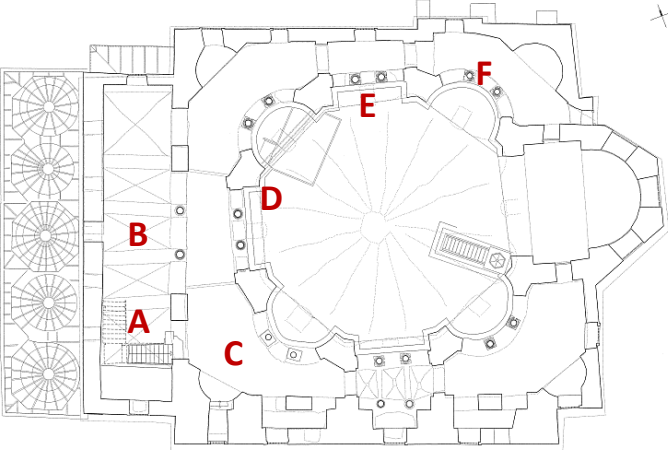
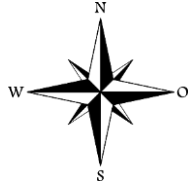
Tablo 8 Küçük Ayasofya Yapısının Zemin Kat Analizi

Zemin Kat Analizi																										
																										
A Narteks	B Ambulatuvar	C Apsis																								
																										
D Müezzin Mahfili	E Minber	F Payeler																								
																										
		<table border="1"> <tr><td>A</td><td>Narteks</td></tr> <tr><td>B</td><td>Ambulatuvar</td></tr> <tr><td>C</td><td>Apsis</td></tr> <tr><td>D</td><td>Müezzin Mahfili</td></tr> <tr><td>E</td><td>Minber</td></tr> <tr><td>F</td><td>Payeler</td></tr> <tr><td>G</td><td>Sütunlar</td></tr> <tr><td>H</td><td>Mihrap</td></tr> <tr><td>I</td><td>Kubbe</td></tr> <tr><td>J</td><td>Frizler</td></tr> <tr><td>K</td><td>Monogramlar</td></tr> <tr><td>L</td><td>Sütun Başlığı İşlemeleri</td></tr> <tr><td>M</td><td>Geometrik Panolar</td></tr> </table>	A	Narteks	B	Ambulatuvar	C	Apsis	D	Müezzin Mahfili	E	Minber	F	Payeler	G	Sütunlar	H	Mihrap	I	Kubbe	J	Frizler	K	Monogramlar	L	Sütun Başlığı İşlemeleri
A	Narteks																									
B	Ambulatuvar																									
C	Apsis																									
D	Müezzin Mahfili																									
E	Minber																									
F	Payeler																									
G	Sütunlar																									
H	Mihrap																									
I	Kubbe																									
J	Frizler																									
K	Monogramlar																									
L	Sütun Başlığı İşlemeleri																									
M	Geometrik Panolar																									
																										
G Sütunlar	H Mihrap	I Kubbe																								

		
Görsel 58	Görsel 59	Görsel 60
J Frizler	K Monogramlar	L Sütun Başlığı İşlemeleri
		
Görsel 61		
M Geometrik Panolar		

Yapının zemin katında ilk olarak narteks(A) bölümü bulunmakta olup bu bölümün kemerlerle ambulatoriyar(B) bölümünden ayrıldığı, ambulatoriyar bölümünün ise kubbenin(I) altına karşılık gelen merkezdeki bölümden 8 paye(F) ve 14 sütunla(G) ayrıldığı, payelerin doğu tarafındaki bölümden apsis(C) kısmının oluştuğu ve bu kısımda mihrabın(H) bulunduğu, merkez bölümünde ise minber(E) ve müezzin mahfilinin(D) olduğu görülmektedir. Ayrıca merkezdeki sütunları ve payeleri bağlayan kirişlerde geometrik panoların(M) olduğu, kat çizgisi boyunca devam eden frizlerin(J) ve monogramların(K) bulunduğu ve son olarak yapıdaki sütun başlıklarında işlemlerin(L) olduğu tespit edilebilmektedir.

Tablo 9 Küçük Ayasofya Yapısının Galeri Kat Analizi

Galeri Kat Analizi														
														
Görsel 62	Görsel 63	Görsel 36												
A Merdiven	B Narteks üstü	C Galeri katı												
														
Görsel 25 (Bayülgen, 2012)		<table border="1"> <tr> <td>A</td> <td>Merdiven</td> </tr> <tr> <td>B</td> <td>Narteks üstü</td> </tr> <tr> <td>C</td> <td>Galeri katı</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>Payeler</td> </tr> <tr> <td>E</td> <td>Sütunlar</td> </tr> <tr> <td>F</td> <td>Eksedra</td> </tr> </table>	A	Merdiven	B	Narteks üstü	C	Galeri katı	D	Payeler	E	Sütunlar	F	Eksedra
A	Merdiven													
B	Narteks üstü													
C	Galeri katı													
D	Payeler													
E	Sütunlar													
F	Eksedra													

Yapının galeri katında ise zemin katı üst kata bağlayan L tipli taş yapıda merdivenin(A) bulunmakta olduğu, galeri katından(C) sütunlarla ayrılan narteksin üst bölümünün(B) mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca bu katta zemin katın devamı niteliğinde bulunan payelerin(D) ve mermerden oluşan sütunların(E) bulunduğu ve son olarak yarım kubbe şeklinde bulunan eksedraların(F) olduğu tespit edilebilmektedir.

5. Değerlendirme

Çalışmada incelenen Ayasofya yapıları çoğunlukla bizans dönemine ait olduğundan bizans döneminin kilise mimarisi özelliklerine bakılarak Tablo 10 oluşturulmuştur. Tabloda mimari özellikler; genel özellikler, yapı özellikleri ve yapı detayları başlıkları altında toplanarak bütün yapılar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 10 Ayasofya Yapılarının Özellikleri

GENEL ÖZELLİKLER				YAPI ÖZELLİKLERİ							YAPI DETAYLARI								
	Plan Tipi	Çatı Tipi	Yapı Malzemesi	Kubbe	Apsis	Narteks	Nef	Bema Bölümü	Pastoforon Odaları	Ambulatuvar	Geometrik Panolar	Sütun Başlığı İşlemeleri	Fresk	Mozaik	Çini	Mermer Zemin	Frizler	Monogramlar	Kalem İş
Bitlis Ayasofya Cami	Bazilikal Planlı	Kırma Çatı	Taş		*		*		*			*							
Edirne Ayasofya Cami	Kubbeli Bazilika	Yunan Haçı	Tuğla ve Taş		*	*	*	*	*			*		*			*		*
Gümüşhane Ayasofya Cami	Bazilikal Planlı	Kırma Çatı	Kesme Taş ve Moloz Taş		*	*	*		*			*							*
İstanbul Büyük Ayasofya Cami	Kubbeli Bazilika	Kubbeli	Tuğla ve Taş	*	*	*	*	*				*	*	*		*			
İstanbul Küçük	Sekizgen Yapılı Plan	Şemsiye	Taş	*	*	*		*		*	*	*				*	*	*	

Ayasofya Cami		Kubbe si																	
İznik Ayasofya Cami	Bazilikal Planlı	Kırma Çatı	Tuğla ve Taş		*	*	*	*	*			*	*	*	*				
Kırklareli Ayasofya Cami	Kubbeli Bazilika	Haç Şeklin de Tonoz	Kaba Taş ve Devşirme Taş	*	*	*	*	*	*		*	*							*
Trabzon Ayasofya Cami	Kare-Haç Planlı	Haç Şeklin de Tonoz	Taş	*	*	*	*	*	*		*	*	*	*		*	*		
Zonguldak Ayasofya Cami	Bazilikal Planlı	Kırma Çatı	Tuğla ve Taş		*		*					*							

Ayasofya yapılarının genel özelliklerine bakıldığında plan tipi olarak kubbeli bazilika ve bazilikal plan çoğunlukta iken Küçük Ayasofya ve Trabzon Ayasofya Cami diğerlerinden farklılaşmaktadır. Çatı tipi olarak ise genelde yapılar kırma çatı ve haç şekilli çatıya sahip iken bazılarında kubbeli çatı tipi de görülmektedir. Yapı özellikleri ve yapı detayları değerlendirildiğinde ise Büyük Ayasofya yapısının diğerlerinden boyut, plan tipi ve süslemeleri bakımından daha farklı olduğu, aynı şehirde bulunan Küçük Ayasofya yapısının ise boyut olarak diğerleriyle benzer olmasına rağmen plan tipi ve işlemlerinin diğerlerinden farklı olduğu görülmüştür. Büyük Ayasofya, Küçük Ayasofya ve Trabzon Ayasofya yapısı hariç diğerlerinin benzer şekilde bazilikal planlı üç nefli olduğu, Edirne Ayasofya, Kırklareli Ayasofya ve Trabzon Ayasofya yapılarının ise üst örtüsünün haç şeklinde tonoz örtü ile kapatıldığı tespit edilmiştir. Son olarak ise bütün Ayasofya yapılarında çeşitleri farklı olsa da taş malzeme kullanımı ve taş işçiliklerinin mevcut olduğu görülmüştür. Bunların dışında yapıların bazılarında kubbe olmasına rağmen birçoğunun hasar gördüğünden kubbesi yıkıldığı düşünüldüğü için kubbeler hakkında bir tespit yapılamamıştır. Ayrıca günümüzde yapıların hepsi cami işlevinde olduğundan yapılara bu yönde birtakım eklemeler yapıldığı görülmüştür. Bu eklemelerden mimber, minare, mihrap hepsinde olmakla birlikte bazılarında revak, zaviye, çeşme, hazire ve müezzin mahfili de mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Küçük Ayasofya yapısı incelendiğinde diğerlerine göre farklı bir plan tipinde olup narteks ve dikdörtgen yapısıyla birlikte merkezindeki sekizgen oluşturan payelere oturturulmuş kubbeden ve apsis bölümünden oluştuğu görülmektedir. Kilise olarak inşa edilen yapının çok önceden beri cami olarak kullanılmasıyla yapıda, hem Bizans döneminin hem de sonraki dönemlerin izleri, yapısal karaktere ve yapı içindeki işlemlere yansımıştır. Yapının camiye çevrildiği dönemde iç bölüme, üzerlerinde mermer işçilikler bulunan mimber, mihrap, müezzin mahfili eklendiği ve dış bölüme ise revak, minare, zaviye ve çeşme eklendiği tespit edilmiştir. Yapı tarih boyunca birçok hasar görmüş ve restore edilmiş olsa da sütunlardaki ve kat arasındaki taş işçilikleri, frizler ve monogramlar yapının günümüze kadar ilk halini koruyarak gelebilmiş özelliklerindedir. Bu özelliklerin hem Bizans dönemine hem de Osmanlı dönemine ait olması Küçük Ayasofya yapısının mimari özellikleriyle önemli bir değer taşıdığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin farklı farklı yerlerinde bulunan Ayasofya yapıları benzerlik ve farklılıklarıyla geçmişten günümüze buldukları dönemin izlerini taşımakta ve bu yönleriyle tarihe kaynaklık etmektedir. Buna rağmen birkaç yapı hariç diğerlerinin çok bilinmediği düşünüldüğünde yapılan bu çalışmada, Ayasofya yapıları hakkında bu duruma dikkat çekilerek bir farkındalık oluşturulmuştur.

6. Kaynakça

Ahunbay, Z. (2017). Bir Dünya Mirasının Korunması: Ayasofya. Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu 2-3-4 Kasım 2017 (37-46).

- Bayülgen, B. (2012), Hagıoı Sergios Ve Bakkhos Kilisesi Yeni Mimari Bulgular ve Tipoloji, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi
- Bitlis V.B.M., (2021). Tatvan İlçesi Çekmece Köyü (Ayasofya)Cami Arşivi, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü.
- Çavdar, M. (2014), Kırklareli Vize'den Geç Antik – Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Deniz, T , Savaşkan, Y . (2018). TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI KAPSAMINDA AYASOFYA MÜZESİ'NİN İSTANBUL KÜLTÜR TURİZMİNE KATKISI . Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi , 1 (2) , 92-103
- Diker, O. ve Deniz, T., (2017), Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye, Ankara, Pegem A, 164.
- Erdoğan. E.G.(2012), Küçük Ayasofya Camii (Sergios Ve Bakkhos Kilisesi) Cankurtaran'da Tarihin Simgesi, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi
- Erdoğan, E . (2016). BİZANS DÖNEMİ'NDE AYASOFYA, TARİHÇESİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER . İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi , (1) , 1-7
- Erkal, A . (2017). TREN GEÇİŞLERİNİN KÜÇÜK AYASOFYA CAMİ ÜZERİNDE VE YANINDAKİ SERBEST ZEMİN YÜZEYİNDE OLUŞTURDUĞU TİTREŞİMLERİN DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ . Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi , 22 (3) , 361-374.
- Ermış, Ü. M. (2012). İznik Ayasofyası'nın Son Restorasyon Çalışmasında Açığa Çıkarılan Freskoları. Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (19-21 Ekim 2011), 349–355.
- Eyice, S., (1984), Ayasofya I, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, İstanbul
- Eyice, S., (1994), "Küçük Ayasofya Camii", İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, s. 146-148, İstanbul.
- Günözü, H . (2014). Enez Ayasofya Kilisesi (Fatih Cami) Duvar Resimlerinin Sıva Analiz Sonuçları (Plaster Analyses On Wall Paintings Of The Ainos Hagia Sophia Church "Fatih Mosque") . Art-Sanat Dergisi, 0 (1) , 101-153
- Karabük K.V.K., (2021). Orhangazi Cami (Orta Cami) Arşivi, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.
- Taha Toros Arşivi, Dosya No: 102-Camilerİstanbul Kalkınma Ajansı (TR10 / 14 / YEN / 0033) İstanbul Kalkınma Ajansı (TR10 / 14 / YEN / 0033)

6.1. İnternet Kaynakçası

- URL1- Kilise. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kilise> Erişim tarihi: 22.02.2021
- URL2- Ayasofya. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya> Erişim tarihi: 22.02.2021
- URL3- Dokuz Kardeşin Hepsisi Cami. <https://www.yenisafak.com/gundem/dokuz-kardesin-hepsi-cami-3548899> Erişim tarihi: 22.02.2021
- URL4- Ayasofya Kilisesi Camiye Çevrildi. <https://www.haber7.com/yasam/haber/315305-ayasofya-kilisesi-camiye-cevrildi> Erişim tarihi: 22.02.2021
- URL5- Ayasofya Camii- Edirne'nin Enez İlçesinde Kiliseden Çevrilen Cami. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya-camii-enez> Erişim tarihi: 23.02.2021
- URL6- Kabaköy (Ayasofya) Camii. <https://karadeniz.gov.tr/kabakoy-ayasofya-camii/> Erişim tarihi: 23.02.2021

- URL7- Küçük Ayasofya Camii – Sergios ve Bakhos Kilisesi. <https://www.tarihlisanat.com/kucuk-ayasofya-camii/> Erişim tarihi: 23.02.2021
- URL8- Ayasofya (İznik). [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya_\(%C4%B0znik\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya_(%C4%B0znik)) Erişim tarihi: 23.02.2021
- URL9- Ayasofya Camii-Kırklareli'nin Vize İlçesinde Kiliseden Çevrilen Cami. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya-camii--vize> Erişim tarihi: 23.02.2021
- URL10- Vize- Tarihi Yapılar <https://www.trakyanet.com/trakya/kirklareli/vize/172-tarihi-yapilar.html> Erişim tarihi: 23.02.2021
- URL11- Ayasofya (Trabzon). [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya_\(Trabzon\)#cite_note-5](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya_(Trabzon)#cite_note-5) Erişim tarihi: 24.02.2021
- URL12- Ayasofya Camii-Trabzon'da Şehrin Doğu Tarafında Kiliseden Çevrilen Cami. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya-camii--trabzon> Erişim tarihi: 24.02.2021
- URL13- Trabzon – Camiler. <http://www.drmehtemeyildiz.com/tr/pages.aspx?id=142&upper=139> Erişim tarihi: 24.02.2021
- URL14-Türkiye'deki İlk Ayasofya Kilisesi Ereğli'de. <https://www.milliyet.com.tr/yerele-haberler/zonguldak/turkiye-deki-ilk-ayasofya-kilisesi-eregli-de-10391677> Erişim tarihi: 24.02.2021

1.1. Görsel Kaynakçası

- Görsel 2 : Bitlis Ayasofya Cami Planı. Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü.2021. Tatvan İlçesi Çekmece Köyü (Ayasofya)Cami Arşivi.
- Görsel 3 : Bitlis Ayasofya Cami Görselleri . <https://bitlis.diyonet.gov.tr/tatvan/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=516> Erişim tarihi: 24.02.2021
- Görsel 4 : Edirne Ayasofya Cami planı. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuarts/issue/8769/109620> Erişim tarihi: 24.02.2021
- Görsel 5 : Edirne Ayasofya Cami görselleri. <https://www.dha.com.tr/yurt/edirnenin-ayasofyasi-55-yil-sonra-ibadete-aciliyor/haber-1749190> Erişim tarihi: 24.02.2021
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=24686 Erişim tarihi: 24.02.2021
- Görsel 6 : Gümüşhane Ayasofya Cami Planı. <https://karadeniz.gov.tr/kabakoy-ayasofya-camii/> Erişim tarihi: 24.02.2021
- Görsel 7 : Gümüşhane Ayasofya Cami Görselleri. <http://www.gumuskoza.com.tr/haber-ayasofya-ya-gozleri-gibi-bakiyorlar-31385.html> Erişim tarihi: 25.02.2021 <https://karadeniz.gov.tr/kabakoy-ayasofya-camii/> Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 8 : İstanbul Büyük Ayasofya Cami Planı. <https://www.nkfu.com/ayasofyanin-plani/> Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 9 : İstanbul Büyük Ayasofya Cami Görselleri. http://galeri.netfotograf.com/fotograf.asp?foto_id=388684 Erişim tarihi: 25.02.2021
<https://onedio.com/haber/ayasofya-hakkinda-az-bilinen-10-sir-411757> Erişim tarihi: 25.02.2021
<https://istanbulstreets.wordpress.com/2010/04/12/hagia-sophia-museum-photos/> Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 10 : İstanbul Küçük Ayasofya Cami Planı. <https://docplayer.biz.tr/112937282-Hagioi-sergios-ve-bakkhos-kilisesi-yeni-mimari-bulgular-ve-tipoloji-doktora-tezi-batu-bayulgen-mimarlik-anabilim-dali.html> Erişim tarihi: 25.02.2021

- Görsel 11 : İstanbul Küçük Ayasofya Cami Görselleri. <https://www.thebyzantinelegacy.com/sergius-bacchus>
Erişim tarihi: 25.02.2021 <https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/03/24/ayasofyadan-once-bir-ayasofya> Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 12 : İznik Ayasofya Cami Planı.
https://www.researchgate.net/publication/233416821_Iznik_Ayasofyasi'nin_Son_Restorasyon_Calismasinda_Aciga_Cikarilan_Freskolari Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 13 : İznik Ayasofya Cami Kimlik Görselleri.
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/znik-ayasofya> Erişim tarihi: 25.02.2021
<https://www.haber7.com/dunyayi-geziyorum/haber/2984600-iznik-ayasofya-camii-derin-tarihi-izler-tasiyor/?detay=2> Erişim tarihi: 25.02.2021
- Görsel 14 : Kırklareli Ayasofya Cami Planı . <http://hdl.handle.net/11527/14292> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 15 : Kırklareli Ayasofya Cami Görselleri .
<https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodetay/3566> Erişim tarihi: 26.02.2021
<https://insanvesanat.wordpress.com/tag/vize-serbetdar-hasan-bey-camii/> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 16 : Trabzon Ayasofya Cami Planı. <https://www.sanatinyolculugu.com/trabzonun-ayasofyasi/> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 17 : Trabzon Ayasofya Cami Görselleri. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/19922/trabzon-ayasofyanin-bitmeyen-cilesi> Erişim tarihi: 26.02.2021 <https://www.risalehaber.com/ayasofya-muze-olsun-size-yeni-cami-yapalim-teklifi-243709h.htm> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 18 : Zonguldak Ayasofya Cami Planı. Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. 2021. Orhangazi Cami (Orta Cami) Arşivi.
- Görsel 19 : Zonguldak Ayasofya Cami Görselleri. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/zonguldak/turkiye-deki-ilk-ayasofya-kilisesi-eregli-de-10391677> Erişim tarihi: 26.02.2021
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/zonguldak/gezilecekyer/orhangazi-cami-ayasofya-kilisesi>
Erişim tarihi: 26.02.2021 <https://www.turkeyfromtheinside.com/images/August2014/ereg2.jpg> Erişim tarihi: 26.02.2021 <https://img.piri.net/resim/site/615x326/669efd2fc33f94aaa.jpg> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 20 : Yapı Görseli . Yazar Arşivi.
- Görsel 21 : İstanbul. <https://www.pinterest.pt/pin/607211962244177776/> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 22 : Fatih. <http://www.mapsof.net/istanbul/fatih-istanbul-highlight> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 23 : Küçük Ayasofya Mahallesi. <https://www.gzt.com/skyroad/fatihin-mahalleleri--1-3547073> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 24-25-26-27 : Küçük Ayasofya Cami Teknik Çizimleri. <https://docplayer.biz.tr/112937282-Hagioi-sergios-ve-bakkhos-kilisesi-yeni-mimari-bulgular-ve-tipoloji-doktora-tezi-batu-bayulgen-mimarlik-anabilim-dali.html> Erişim tarihi: 26.02.2021
<https://twitter.com/kulturistan/status/934866576754569216> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 28 : Küçük Ayasofya Yapısının Çevre Görselleri. Yazar Arşivi.
- Görsel 29-30 : Küçük Ayasofya Yapısının Çevre Görselleri. <https://www.thebyzantinelegacy.com/sergius-bacchus> Erişim tarihi: 26.02.2021
- Görsel 31-32-33-34 : Küçük Ayasofya Yapısının Görselleri. Yazar Arşivi.
- Görsel 35-36 : Küçük Ayasofya Yapısının İç Mekan Görselleri.
<https://www.google.com/maps> Erişim tarihi: 27.02.2021

https://en.wikipedia.org/wiki/Little_Hagia_Sophia#/media/File:Interior_of_Sergius_and_Bacchus_Church Erişim tarihi: 27.02.2021

Görsel 37-38 : Avlu Giriş Kapıları. Yazar Arşivi.

Görsel 39 : Avlu Giriş Kapıları. <https://www.google.com/maps> Erişim tarihi: 27.02.2021

Görsel 40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56 : Küçük Ayasofya Yapısının Görselleri. Yazar Arşivi.

Görsel 57-58 : Kubbe,Yapı İşlemeleri.

https://en.wikipedia.org/wiki/Little_Hagia_Sophia#/media/File:Interior_of_Sergius_and_Bacchus_Church Erişim tarihi: 28.02.2021

https://en.wikipedia.org/wiki/Little_Hagia_Sophia#/media/File:Interior_of_Sergius_and_Bacchus_Church Erişim tarihi: 28.02.2021

Görsel 59-60-61 : Yapı İşlemeleri. Yazar Arşivi.

Görsel 62-63 : Merdiven,Narteks Üstü. <https://www.google.com/maps> Erişim tarihi: 01.03.2021
<https://www.google.com/maps> Erişim tarihi: 01.03.2021

Görsel 64-65-66 : Payeler,Sütunlar,Eksedra. Yazar Arşivi.